

Konflikt rosyjsko-ukraiński 2014 r.

— wymiar energetyczny

Marcin Sienkiewicz

Konflikt Rosji z Ukrainą toczony jest na wielu płaszczyznach: militarnej, politycznej, propagandowej, ekonomicznej, a także energetycznej. Perturbacje z nim związane odczuwalne są natomiast w skali nie tylko regionalnej, ale także transkontynentalnej. Najbardziej spektakularnym jego przejawem jest walka zbrojna prowadzona we wschodniej części Ukrainy między wojskami rządowymi a siłami tzw. separatystów wspieranych i kierowanych przez władze Federacji Rosyjskiej. Inicjatywa w tym konflikcie należy do strony rosyjskiej. To Moskwa bowiem wyznacza kolejne pola, na których dochodzi do agresji militarnej – Krym, Donieck, Ługańsk, Mariupol. Instrumenty militarne używane przez Rosję wobec Ukrainy służą także realizacji jej interesów energetycznych. Władze na Kremlu decydują także o in-

tensyfikacji wrogich działań wobec Ukrainy w pozostałych wymiarach konfliktu. Przykładem takiego postępowania było zaprzestanie przez Gazprom realizacji dostaw gazu ziemnego na Ukrainę w czerwcu 2014 roku. Użycie tego instrumentu miało na celu ekonomiczne osłabienie przeciwnika i wpisywało się w cały katalog działań wymierzonych w państwo ukraińskie¹.

Gazowa strategia prezydenta Wiktora Janukowycza

Naczelnym problemem w polityce energetycznej kolejnych rządów ukraińskich była kwestia zapewnienia odpowiednich ilości gazu ziemnego na rynek krajowy oraz warunków, na których odbywają się jego zewnętrzne dostawy. Głównym osiągnięciem w polityce energetycznej byłego prezydenta Ukrainy Wiktora Janukowycza było zawarcie z Federacją Rosyjską porozumień charkowskich. Podczas spotkania prezydentów Ukrainy i Rosji 21 kwietnia 2010 r. w Charkowie podpisane zostały dwa dokumenty:

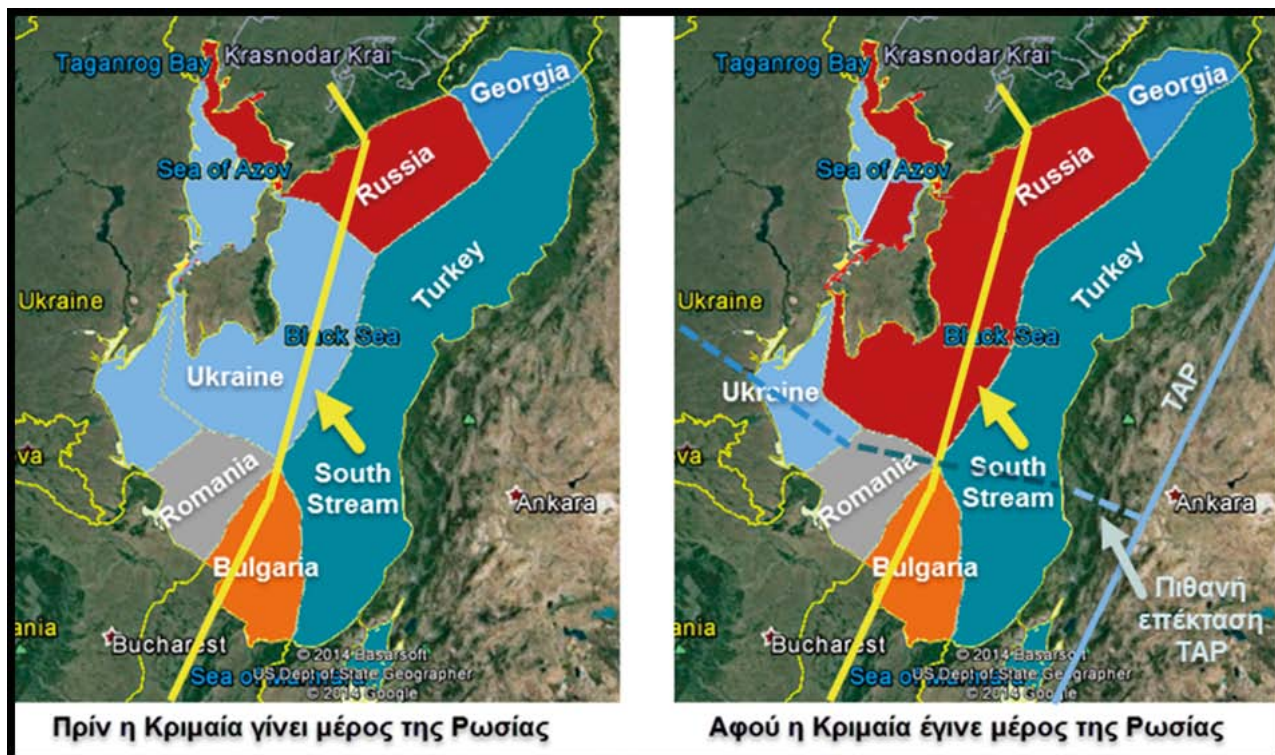
- dodatkowy protokół do umowy między Naftohazem i Gazpromem z 19 stycznia

2009 roku w sprawie dostaw gazu na Ukrainę w latach 2009-2019

- umowa o przedłużeniu terminu stacjonowania rosyjskiej Floty Czarnomorskiej w Sewastopolu o 25 lat liczone od 2017 roku.

W zamian za zgodę na przedłużenie militarnej obecności Rosji na Krymie Ukraina zyskiwała zniżkę na zakup rosyjskiego gazu². Zawarcie powyższych porozumień miało położyć kres powtarzającym się od lat 90. XX w. rosyjsko-ukraińskiemu konfliktom gazowym.

Jednocześnie administracja prezydenta W. Janukowycza podjęła ostrożne działania zmierzające do poprawy bezpieczeństwa energetycznego państwa. Deklarowanym celem polityki energetycznej Ukrainy stała się dywersyfikacja dostaw gazu ziemnego. Pierwszym posunięciem w tej dziedzinie było podpisanie w listopadzie 2012 roku przez ukraiński Naftohaz z niemieckim koncernem RWE dwumiesięcznego kontraktu na dostawy gazu realizowane przez terytorium Polski. Wiosną 2013 roku realizowano natomiast dostawy przez terytorium Słowacji. Zmniejszeniu zależności od rosyjskich dostaw miał przede wszystkim służyć przyjęty w grudniu 2010 r. „Narodowy projekt” budowy terminala odbiorczego LNG w Odessie. 30 stycznia 2012 roku zakończono prace nad studium wykonalności ukraińskiego gazoportu. W przedstawionej dokumentacji przyjęto, że zbudowany do 2016 roku terminal będzie umożliwiał odbiór 10 mld m³ gazu ziemnego rocznie³. Działania władz ukraińskich w tym

Rys. nr 1. Granice na Morzu Czarnym przed i po zajęciu Krymu przez Rosję a South Stream. Źródło: <http://zcode-gr.blogspot.jp/2014/04/south-stream.html>

Rys. nr 2. Infrastruktura transportowa i magazynowa gazu ziemnego na Ukrainie. Źródło: <http://www.freerepublic.com/focus/news/3168754/posts>

zakresie skończyły się jednak kompromitacją. W listopadzie 2012 roku ukraińska Państwowa Agencja Inwestycji i Projektów miała zawrzeć z hiszpańską firmą Gas Natural Fenosa umowę na budowę terminala LNG. Okazało się jednak, że osoba mająca reprezentować hiszpańską firmę nie była z nią w żaden sposób związana⁴.

Obok dywersyfikacji dostaw gazu deklarowanym celem rządu ukraińskiego była także liberalizacja jego rynku. Prezydent W. Janukowicz 16 lipca 2013 roku podpisał ustawę o rynku gazu, która wprowadziła m.in. możliwość wolnego wyboru sprzedawcy i dostawcy gazu przez odbiorców, wolny dostęp podmiotów do systemu przesyłowego i podziemnych zbiorników gazu oraz dla operatorów obowiązek udostępnienia infrastruktury na tych samych warunkach wszystkim zainteresowanym.

Administracji W. Janukowicza udało się także zmniejszyć ukraiński import gazu z Rosji z 45 miliardów m³ w 2011 roku do zaledwie 28 mld m³ w 2013 roku⁵.

Polityka prezydenta W. Janukowicza, choć wyraźnie prorosyjska w sferze bezpieczeństwa militarnego, polityki zagranicznej i wewnętrznej, w kluczowym dla Rosji obszarze gazu, niosła ze sobą określone ryzyka dla jej interesów. Przedstawione powyżej działania władz ukraińskich mogły w przyszłości doprowadzić do podważenia monopolistycznej pozycji Gazpromu w zakresie dostaw zewnętrznych gazu ziemnego.

Zajęcie Krymu

Półwysep Krymski ma dla Rosji szczególne znaczenie geostrategiczne związane z obecnością militarną tego państwa w basenie Morza Czarnego. Rosja w swoim przekonaniu, zajmując Krym, ostatecznie rozwiązała kwestię utrzymania znajdujących się tam baz wojskowych. Zmiana przynależności państwowej tego półwyspu miała być także spełnieniem postulatów ludności rosyjskiej nieutożsamiającej się z ukraińską państwowością. Przejęcie tego terytorium kosztem Ukrainy wiąże się także z realizacją rosyjskich interesów energetycznych. Zajmując półwysep oraz ustanawiając granicę wód terytorialnych i granicę wyłącznej strefy ekonomicznej na Morzu Czarnym, Rosja uzyskuje pełniejszą niż do tej pory kontrolę szlaków morskich przechodzących przez ten akwen.

Przeprowadzając operację krymską Rosjanie uzyskali swobodę w realizacji projektu gazociągu South Stream, którego trasa miała przebiegać przez ukraińskie wody terytorialne. Tym samym, z punktu widzenia Rosji, zniknęła konieczność uzgodnienia i płacenia Ukrainie stawek tranzytowych za przesył gazu ziemnego. Jednocześnie planowany przez Rosję rurociąg godził w żywotne interesy państwa ukraińskiego i był krytykowany nawet przez administrację prorosyjskiego prezydenta W. Janukowicza. Jednak w wyniku zablokowania przez Komisję Europejską budowy gazociągu South Stream na początku grudnia 2014 roku prezydent W. Putin

ogłosił rezygnację z budowy tego rurociągu. Alternatywnym, nowym rozwiązaniem infrastrukturalnym ma być natomiast gazociąg łączący Rosję z Turcją, także przechodzący po dnie Morza Czarnego. Cel nowej inwestycji, w kontekście Ukrainy pozostał jednak niezmieniony. Wyraził go dobitnie prezes Gazpromu Aleksiej Miller, oświadczając 6 grudnia br., że po zbudowaniu nowego prowadzącego przez Morze Czarne do Turcji, tranzytowa rola Ukrainy przy dostawach rosyjskiego gazu do Europy «zostanie sprowadzona do zera»⁶.

Rosja zabezpiecza się także przed ewentualnym uruchomieniem projektu Euroazjatyckiego Korytarza Transportu Ropy Naftowej. Przejęcie władzy na Ukrainie przez siły prozachodnie może przynieść ponowne wzmożenie działań na rzecz uruchomienia dostaw kaspijskiej ropy naftowej szlakiem przez Gruzję, Morze Czarne, Ukrainę i Polskę.

Prorosyjskie władze Krymu w marcu br. oświadczyły, że przejmują a następnie sprzedadzą Gazpromowi, należącej do ukraińskiego Naftohazu firmę Czornomornaftohaz. Spółka ta jest jedynym ukraińskim podmiotem zajmującym się poszukiwaniem i wydobywaniem gazu ziemnego i ropy naftowej z szelfu Morza Czarnego i Azowskiego. W 2013 r. Czornomornaftohaz wydobyl ok. 1,6 mld m³, a według informacji rządowych w 2015 r. miał osiągnąć poziom 3 mld m³⁷.

Zajęcie Krymu przez Rosję było także posunięciem służącym powstrzymaniu rozwijającej

się współpracy energetycznej między Ukrainą a Chinami. Podczas wizyty prezydenta W. Janukowicza w Chinach na początku grudnia 2013 roku, podpisano m.in. umowę o budowie portu morskiego w zachodniej części półwyspu Krymskiego. Sfinansowania wartej ok. 3 mld USD inwestycji podjąć się miała Chińska firma Beijing InterOceanic Canal Investment Management. Projekt przewidywał zbudowanie m.in. instalacji służących do przeładunku ropy naftowej i gazu skroplonego⁸.

Projekt Noworosja

Idea powstania nowego bytu politycznego na bazie oderwanych od Ukrainy południowo-wschodnich i nadczarnomorskich obwodów jest stale obecna w rosyjskich mediach oraz publicystyce politycznej. Prezydent Rosji Władimir Putin pierwszy raz publicznie użył nazwy *Noworosja* wobec części Ukrainy 7 kwietnia 2014 roku. Od tego momentu termin ten wszedł na stałe do oficjalnego języka politycznego władz Federacji Rosyjskiej. W kwietniu 2014 roku Rosja na drodze zbrojnej przystąpiła do kolejnego po Krymie etapu dezintegracji terytorialnej Ukrainy. W wyniku walk prowadzonych przez grupy zbrojne określane mianem separatystów, doszło do utraty przez rząd ukraiński kontroli na części obwodu donieckiego i obwodu ługańskiego. Utworzone w tych regionach samozwańcze republiki: tzw. Doniecka Republika Ludowa (DRL) i tzw. Ługańska Republika Ludowa (ŁRL) 24 maja 2014 r. podpisały porozumienie o powstaniu Federacyjnej Republiki Noworosji. Te dwa rosyjskie przyczółki mają służyć kontynuacji operacji militarnych zmierzających do opanowania przez tak zw. separatystów kolejnych regionów Ukrainy, poczynając od Mariupola, zyskania

łącności lądowej z Krymem, następnie Chersonia, Odessy i dotarcia do granicy z Naddniestrzem i Mołdawią. Celem Rosji jest więc odepchnięcie Ukrainy od wybrzeży Morza Czarnego przy jednoczesnym zmniejszeniu jej potencjału gospodarczego i przerwaniu morskich szlaków transportowych.

Ewentualna utrata tych regionów przez Ukrainę, będzie miała bardzo poważne, negatywne konsekwencje dla jej sytuacji energetycznej. Szczególnie newralgicznym punktem dla bezpieczeństwa energetycznego Ukrainy jest Odessa, w której znajduje się terminal naftowy oraz budowany ma być wspomniany wyżej terminal LNG. W południowo-wschodnich obwodach Ukrainy znajduje się także znaczna część infrastruktury rurociągowej oraz magazyny gazu ziemnego. Przez tereny będące w rękach tzw. separatystów przechodzi rurociąg umożliwiający transport rosyjskiego gazu w kierunku Rostowa nad Donem w południowej Rosji. Dzięki niemu samozwańcze republiki zyskały techniczną możliwość dostaw gazu ziemnego z Rosji. Warunki przyszłych dostaw zostały już ustalone na początku października br. W Moskwie z przedstawicielami DRL⁹ Zagrożony walkami zbrojnymi i zajęciem w ramach realizacji projektu *Noworosja* jest także gazociąg tranzytowy przychodzący przez południową Ukrainę do Rumunii, Bułgarii i dalej do Turcji. Z 13 podziemnych magazynów gazu ziemnego na Ukrainie o łącznej pojemności ok. 32 mld m³, 5 obiektów znajduje się w zagrożonym walkami regionie między Donieckiem, Połtawą a Charkowem. Ulokowane w rejonie Doniecka 2 magazyny gazu znalazły się już pod kontrolą DRL. Federacja Rosyjska wraz z zajęciem tego Krymu bezpośrednio opanowała natomiast jedyny znajdujący się tam magazyn gazu.

Walki prowadzone w południowo-wschodnich regionach Ukrainy spowodowały także zaprzestanie wydobywania przez znajdujące się tam kopalnie (przede wszystkim w Donbasie), z których pochodziła większość węgla kamiennego trafiającego do ukraińskich elektrowni. Utrata przez Ukrainę tych terytoriów przyniesie poważne problemy dla części sektora elektroenergetycznego, który utraci dostęp do dotychczasowych, krajowych źródeł surowca energetycznego. Powodzenie projektu *Noworosja* doprowadzi więc także do uzależnienia importowego Ukrainy w zakresie dostaw węgla kamiennego.

Dezintegracja terytorialna Ukrainy, czemu służy realizacja projektu *Noworosja*, jest także sposobem na powstrzymanie zawiązującej się współpracy z między Ukrainą, a zagranicznymi inwestorami zakresie poszukiwania i eksploatacji złóż gazu z łupków. W styczniu 2013 roku podpisana została trójstronna umowa między brytyjsko-holenderskim Royal Dutch Shell a ukraińską państwową spółką NAK Nadra-Yuzivska i prywatną SPK Geosrvs. Zgodnie z umową Shell zainwestować do 50 mld USD w wydobycie gazu łupkowego ze złoża juzowskiego znajdującego się na terenie obwodów charkowskiego i donieckiego. Zgodnie z postanowieniami umowy wydobycie na skalę przemysłową ma się rozpocząć już d 2017 roku¹⁰. Rozpętanie walk we wschodniej Ukrainie i ryzyko przejęcia kolejnych obwodów przez tzw. separatystów z pewnością uniemożliwi pełną realizację planowanych inwestycji.

W obszarze rosyjskich interesów energetycznych powodzenie projektu *Noworosja* zablokuje także realizację multilateralnych projektów umożliwiających transport kaspijskiej ropy i gazu ziemnego do Europy poprzez Ukrainę.

Rys. nr 3. Mapa przedstawiająca wyodrębnioną z Ukrainy Noworosję opublikowana przez portal internetowy novorosia.ru
Źródło: http://novorosia.ru/?page_id=2

Odbudowa imperium

Trwającą od roku kamuflowaną agresję militarną Federacji Rosyjskiej na Ukrainę należy traktować jako kolejny etap w realizacji szerszego planu politycznego Moskwy. Strategicznym celem tego planu jest odbudowa globalnej pozycji i roli politycznej państwa rosyjskiego. Punktem odniesienia jest tu supermocarstwo-wość Związku Sowieckiego w okresie dwubiegunowości i ziemnej wojny. Zamierzenia Federacji Rosyjskiej w tym zakresie nie są ukrywane. Prezydent Władimir Putin wielokrotnie w swoich publicznych wypowiedziach nawiązywał do sowieckiej spuścizny geopolitycznej, krytykując jednocześnie aktualny model stosunków międzynarodowych. Należy w tym miejscu przypomnieć m.in. opinię rosyjskiego przywódcy o upadku Związku Sowieckiego jako największej tragedii XX wieku, którą wyraził przed Zgromadzeniem Federalnym Rosji w kwietniu

Rys nr 4. Notowania cen ropy na świecie sierpień – listopad 2014 r. Źródło: http://nafta.wnp.pl/notowania/ceny_ropy/?zakres=3

2005 roku. Warte uwagi są także stwierdzenia wypowiedziane w przemówieniu prezydenta Rosji wygłoszonym podczas uroczystego podpisaniu traktatu o przyjęciu Krymu i Sewastopola w skład Federacji Rosyjskiej. Według W. Putina przyłączenie Krymu było aktem «odtworzenia jedności» Rosji i było zgodne z dążeniami «rosyjskiego świata». W jego ocenie rozpad Związku Sowieckiego spowodował, że: „Miliony Rosjan położyły się spać w jednym kraju, a obudzili się w innym”¹¹. W ramach wspomnianego wyżej szerokiego planu w pierwszej kolejności odbudowane ma być pełne panowanie Kremla nad dawnymi republikami sowieckimi, a następnie uzyskanie równorzędnej ze Stanami Zjednoczonymi pozycji w polityce globalnej. Strategiczne zamierzenia Kremla są jawnie realizowane co najmniej od sierpnia 2008 r. czyli wojny z Gruzją. Konflikt ten, podobnie jak obecny z Ukrainą, także posiadał podłoże energetyczne. Agresja militarna na Gruzję była wymierzona m.in. w rozwijającą się współpracę energetyczną państw kaukasko-kaspijskich – Azerbejdżanu, Gruzji i Kazachstanu z państwami europejskimi – Polską, Ukrainą, Litwą i Mołdawią. Rdzeniem tej współpracy miała być realizacja wspomnianego projektu Euroazjatyckiego Korytarza Transportu Ropy Naftowej.

Interesy energetyczne nie są tu jednak warścią nadrzędną, której podporządkowana jest rosyjska polityka zagraniczna czy bezpieczeństwa. Eksport ropy naftowej i gazu ziemnego to podstawowe źródło finansowania imperialnej polityki Federacji Rosyjskiej. Umacnianie pozycji Rosji na rynkach surowcowo-paliwowych służyć ma realizacji jej celów politycznych wobec otoczenia międzynarodowego. Temu samemu celowi podporządkowane było trwające od ok. 20 lat budowanie więzi gospodarczych z krajami Zachodniej Europy, w oparciu o eksport surowców energetycznych i wspólne przedsięwzięcia infrastrukturalne. Dzięki temu wiele państw należących do Unii Europejskiej postrzega Ro-

sję jako atrakcyjnego partnera politycznego i gospodarczego, wykazując przy tym dużą powściągliwość i ostrożność w nakładaniu sankcji na wschodnie mocarstwo. Utrzymanie monopolu w dostawach ropy i gazu do byłych republik sowieckich to natomiast istotny instrument kontroli polityczno-gospodarczej tych państw przez Rosję. W przypadku państw Europy Środkowej, rosyjski plan strategiczny zakłada przyjęcie dla nich jasno określonej roli – mają być biernymi politycznie odbiorcami rosyjskich surowców.

Rosyjska agresja militarna na Ukrainę będzie nadal kontynuowana i eskalowana. Jednak realizacja rosyjskich planów politycznych może natrafić na poważne bariery. Cena baryłki ropy naftowej *Ural* spadła z poziomu 105 USD w sierpniu br. do poziomu 66,86 USD w dniu 9 grudnia br. Najbliższy czas pokaże także czy nastąpił powrót Stanów Zjednoczonych do polityki niskich cen ropy naftowej zastosowanej w latach 80. XX w. przez Ronalda Regana. Jednak tym razem, dzięki tzw. rewolucji łupkowej, zmiany na rynkach energetycznych mogą okazać się znacznie bardziej radykalne i w dłuższej perspektywie nieodwracalne.

Przypisy

1 Przerwanie dostaw gazu na Ukrainę uzasadnione zostało brakiem terminowej płatności za gaz przez Naftohaz W wyniku przeprowadzonych 29–30 października w Brukseli trójstronnych negocjacji między Rosją, Ukrainą i Unią Europejską podpisano porozumienie, na mocy którego w okresie zimowym Gazprom dostarczy na Ukrainę 4,6 mld m³ gazu w cenie nieprzekraczającej 385 USD za 1000 m³. Strona ukraińska zobowiązała się natomiast do zapłaty 3,1 USD (z tego 1,45 mld Naftohaz zapłacił 4 listopada). S. Kardaś, W. Konończuk, A. Łoskot-Strachota, *Sukces? Porozumienie gazowe Rosja – Ukraina – UE*, 05.11.2014 r., <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-11-05/sukces-porozumienie-gazowe-rosja-ukraina-ue>

- 2 Zniżka cenowa była wynikiem obniżenia przez rosyjskie władze cel eksportowych na dostarczany Ukrainie surowiec. P. Bajor, *Umowy charkowskie – zdrada stanu czy wyraz strategicznego partnerstwa?*, 15.05.2010 r., www.psz.pl
- 3 Україна продовжить будувати LNG-термінал, 02.04.2014 r., <http://economics.unian.ua/energetics/903175-ukrajina-prodovjit-buduvati-lng-terminal.html>
- 4 E. Ostryzniuk *Government revives Odessa Oblast LNG terminal project*, 15.05.2014 r., <http://www.kyivpost.com/content/business/government-revives-yanukovychs-lng-terminal-project-347955.html>
- 5 Jak aneksja Krymu przez Rosję przekłada się na sytuację energetyczną?, „Przegląd NATO”, <http://www.nato.int/docu/review/2014/NATO-Energy-security-running-on-empty/Ukraine-energy-independence-gas-dependence-on-Russia/PL/index.htm>
- 6 Szeft Gazpromu: Ukraina przestanie być krajem tranzytowym, 06.12.2014 r., http://gazownictwo.wnp.pl/szeft-gazpromu-ukraina-przestanie-byc-krajem-tranzytowym,240079_1_0_1.html
- 7 Ukraina o 38 proc. zwiększyła wydobycie gazu na szelfie Morza Czarnego, „Zachodnia Informacyjna Korporacja” 11.10.2013 r., http://zik.ua/pl/news/2013/10/11/ukraina_o_38_proc_zwikszya_wydobywanie_gazu_na_szel_fie_morza_czarnego_434020
- 8 Chińczycy zbudują na Krymie port morski, http://logistyka.wnp.pl/chinczycy-zbuduja-na-krymie-port-morski,213416_1_0_0.html
- 9 P. Maciążek, *Rosyjski gaz dla separatystów. „Republiki ludowe” sięgną po ukraińskie gazociągi?* 13.10.214 r., http://www.defence24.pl/analiza_rosyjski-gaz-dla-separatystow-republiki-ludowe-siegną-po-ukraińskie-gazociągi
- 10 E. Testa, *Shale Gas Riches at Stake in Ukraine*, „Russia Insider”, http://russia-insider.com/en/politics_ukraine_business/2014/11/04/02-10-16pm/shale_gas_riches_stake_ukraine
- 11 Orędzie Prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina, 25.03.2014 r., www.konserwatyzm.pl

Dr Marcin Sienkiewicz
Instytut Studiów Międzynarodowych,
Uniwersytet Wrocławski